BO'LAJAK O'QITUVCHILAR TAFAKKUR MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV-FALSAFIY YONDASHUV: MODEL VA METODIK YO'NALISHLAR

Qurbonov Jasurbek Akmaljonovich
Qo‘qon davlat universiteti professori,
pedagogika fanlar doktori (DSc)

Annotatsiya. Maqolada pedagogik ta'lim yo'nalishi talabalarida intellektual madaniyatni rivojlantirishning falsafiy asoslari va integrativ yondashuv imkoniyatlari yoritilgan. Intellektual madaniyatning tarkibiy qismlari aniqlanib, falsafa, pedagogika, psixologiya va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini birlashtiruvchi to'rt bosqichli metodik model taklif etilgan.

Kalit so'zlar: intellektual madaniyat, integrativ yondashuv, falsafiy tafakkur, bo'lajak o'qituvchi, tanqidiy fikrlash, refleksiya.

Axborot hajmi tez ortib, bilimlar eskirishi kuchayayotgan sharoitda o'qituvchining vazifasi tayyor bilimni uzatishdan o'quvchida mustaqil fikrlash, ma'lumotni saralash va qadriyatlar asosida baho berish ko'nikmalarini shakllantirishga ko'chmoqda. Buni faqat o'zi yuksak intellektual madaniyatga ega o'qituvchi uddalay oladi.

Intellektual madaniyat ko'pincha bilimdonlik bilan tenglashtiriladi. Aslida u kengroq tushuncha bo'lib, shaxsning fikrlash tarzi, dalillar bilan ishlash qobiliyati, o'z qarashlariga tanqidiy nazar bilan qarashi va fikr yuritishdagi mas'uliyatini ham qamrab oladi. Pedagogik oliy ta'limda esa fanlar ko'pincha bir-biridan ajralgan holda o'qitiladi: falsafa nazariy fan, pedagogika va psixologiya amaliy fan sifatida qabul qilinadi. Natijada talaba bilimlarni yaxlit tizimga birlashtira olmaydi. Shu sababli integrativ yondashuv dolzarb ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi shu yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilar intellektual madaniyatini falsafiy jihatdan rivojlantirish metodikasini asoslashdir.

Intellektual madaniyat — shaxsning bilish faoliyatini samarali tashkil etish, aqliy mehnat usullarini egallash va fikrlash jarayonini ongli boshqarish qobiliyatlari yig'indisidir. Bo'lajak o'qituvchi uchun uning to'rt komponentini ajratish maqsadga muvofiq: bilish komponenti (fundamental bilimlar, ilmiy dunyoqarash, manbalar bilan ishlash madaniyati);

mantiqiy-tanqidiy komponent (tahlil, sintez, xulosa chiqarish, dalil va mubolag'ani farqlash); axloqiy-qadriyatli komponent (milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish, ilmiy halollik, fikr xilma-xilligiga hurmat); refleksiv komponent (o'z fikri va faoliyatini kuzatish, baholash va tuzatish). Falsafa tushunchalarni aniqlashtirish, asosiy farazlarni tekshirish va savol qo'yishni o'rgatib, bu komponentlarning metodologik poydevori vazifasini bajaradi.

Yondashuv to'rt tamoyilga tayanadi. Birinchisi — tizimlilik va yaxlitlik: bilim bo'laklar yig'indisi emas, o'zaro bog'langan tizimdir. Talaba falsafiy kategoriyalarni (sabab va oqibat, zaruriyat va tasodif) pedagogik hodisalarni tahlil qilishda qo'llay olsa, ular haqiqiy bilimga aylanadi. Ikkinchisi — dialogik an'ana: Sokratik savol-javobdan tortib Forobiy, Ibn Sino, Beruniy va Navoiy merosidagi bilim va axloq birligi g'oyasigacha bo'lgan meros haqiqat birgalikdagi fikr almashishda topilishini ko'rsatadi. Uchinchisi — faoliyat va tajriba tamoyili (J. Dyui, L. Vygotskiy): tafakkur real muammoni hal etish va ijtimoiy hamkorlikda rivojlanadi. To'rtinchisi — refleksiya an'anasi: o'z tafakkurini tahlil qilish falsafiy bilimning mohiyatiga xos bo'lib, uni o'qituvchi tayyorlash jarayoniga olib kirish zarur.

Motivatsion-konseptual, maqsad falsafiy fikrlashga ichki ehtiyoj uyg'otish va asosiy tushunchalarni aniqlashtirish. Muammoli vaziyatlar va kichik munozaralar qo'llanadi, masalan: «Yaxshi o'qituvchi bilimni uzatuvchimi yoki fikrlashga yo'l ko'rsatuvchimi?»

Mazmuniy-integrativ, falsafa, pedagogika, psixologiya va mutaxassislik fanlari mazmuni umumiy mavzular atrofida birlashtiriladi. Masalan, «Haqiqat va bilish» mavzusi falsafada bilish nazariyasi, pedagogikada bilimni baholash, psixologiyada idrok va tafakkur jarayonlari nuqtai nazaridan ko'riladi. Fanlararo seminarlar va integrativ ma'ruzalar asosiy vosita bo'ladi.

Faoliyatli-amaliy, **b**ilimlar amaliy vaziyatlarda sinaladi. Qo'llanadigan usullar:

–kasbiy keyslar tahlili (sinfdagi nizoli vaziyat, o'quvchining tanqidiy savoli);

–munozara va debatlar; falsafiy g'oyani dars loyihasiga aylantirish;

–matn bilan ishlash: dalilli va dalilsiz da'volarni farqlash;

–raqamli muhitda ma'lumotlarni tekshirish va manbalarni baholash.

Talaba refleksiv kundalik yuritadi, portfolio tuzadi, o'zaro baholashda qatnashadi. U «nimani bilaman» savolidan «qanday fikr yuritaman va nega shunday xulosaga keldim» savoliga o'tadi.

Diagnostika uchun so'rovnomalar, mantiqiy-tanqidiy fikrlash testlari, keys topshiriqlari va portfolio tahlilidan foydalaniladi; natijalar boshlang'ich, oraliq va yakuniy kesimlarda solishtirilib, daraja past, o'rta va yuqori tarzida belgilanadi. Yuqori darajada talaba muammoni mustaqil qo'ya oladi, turli nuqtai nazarlarni solishtirib xulosa chiqaradi va o'z fikrlash jarayonini ongli boshqaradi.

Metodika samarali bo'lishi uchun o'qituvchining dialogik uslubga o'tishi, fanlar kesimida kelishilgan o'quv rejasi, baholashda yodlashdan ko'ra tahlil va asoslashni ustun qo'yish, erkin va xavfsiz munozara muhiti hamda raqamli resurslardan tanqidiy foydalanishni o'rgatish zarur.

Intellektual madaniyat bo'lajak o'qituvchi kasbiy tayyorgarligining hal qiluvchi qismidir. Uni rivojlantirishda falsafa alohida fan sifatida emas, pedagogik tayyorgarlikning metodologik asosi sifatida ishtirok etishi kerak. Integrativ yondashuv fanlar orasidagi uzilishni bartaraf etib, talabada yaxlit dunyoqarash va mustaqil, tanqidiy hamda mas'uliyatli fikrlashni shakllantiradi. Taklif etilgan metodika jarayonni izchil va o'lchanadigan qilib tashkil etishga imkon beradi; keyingi tadqiqotlar uni tajriba-sinov ishlarida sinab, statistik ma'lumotlar bilan tasdiqlashga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916. 434 p.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. М.–Л.: Соцэкгиз, 1934. 324 с.
3. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books, 1983. 374 p.
4. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.